

Nakşibendilik örneğinde

Salihlerle Birliktelik

FURKAN MERT SARIOĞLU

Haziran 2026

Nakşibendilikte Salih İnsanlarla Birliktelik

Hazırlayan: Furkan Mert Sarıoğlu

BURHAN
www.571burhan.com

Özet

Bu çalışma, Kur'an, sünnet, İslam âlimlerinin görüşleri, halk kültürü ve tasavvuf özelinde (Nakşibendî geleneği) “salih insan” kavramını ve salihlerle hem maddi hem de manevi anlamda birlikteliğin bireysel ahlaki tekâmül üzerindeki dönüştürücü etkisini akademik ve ilmi bir çerçevede incelemektedir.

Kur'an-ı Kerîm literatüründe "sâlih" kavramı, dinî ve ahlakî mükemmelliği haiz, hem bireysel hem de toplumsal alanda liyakatle hayırlı ameller icra eden erdemli şahsiyetleri ifade eder. Salih kimse, yaratıcısına karşı sorumluluk bilinci ve günahlardan sakınma titizliği olarak tanımlanan “takvâ” duygusunu içselleştirmiş kişidir. Bu yönüyle her salih insan aynı zamanda bir “müttakî”dir.

Nasslar, insanın sosyal çevresinden ve dost edindiği kişilerden etkileneceği kaidesini merkeze alır. Kur'an-ı Kerîm’de sâdıklar, büyük nimete erdirilenler ve Allah’a yönelenlerle birlikte olunması emredilirken; batıl ehliyle kurulan samimi dostlukların ahlaki sirayete yol açacağı ihtar edilmektedir. Hadîs-i şerîflerde de kişinin dostunun dini üzere olacağı, kıyamette sevdiğiyle haşrolunacağı ve salih kişilerin görüldüklerinde Allah’ı hatırlatan ilahî birer vesile oldukları vurgulanarak bu ahlaki modelleme tescil edilmektedir.

İslam âlimleri ve sufi mütefekkirler, amellerin ihyası ve kalbin diriltilmesi için fasık ve cahillerden uzak durulup, takva sahibi âlim ve salihlerle sohbet edilmesini şart koşmuşlardır. Çevresel faktörlerin ve hâl aktarımının insan karakteri üzerindeki psiko-sosyal etkileri, kolektif hafızanın ürünü olan atasözlerinde de (örneğin “üzüm üzüme baka baka kararır”) benzer gerekçelerle teyit edilmiştir.

Tasavvuf disiplininde ve özellikle Nakşibendî seyrüsülûkünde salih insan modeli, nebevî mirası temsil eden “mürşid-i kâmil” şahsında somutlaşır. Nefis terbiyesinde rehberliği esas alan bu gelenekte salihlerle fiziki birliktelik “mürşit ziyaretleri” ile sağlanırken; zaman ve mekan sınırlamasını aşan kesintisiz manevi sirayet ise “râbîta” müessesesi ile temin edilir. Rabîta, kalbi masivadan arındırıp ilahî huzur bilincine ulaştırmada bir araç olarak konumlandırılır.

Neticeten, insanın ahlakî ve ruhi bakımdan yetkinleşip "salih" sıfatını kazanabilmesi, salih kimselerle kuracağı maddi ve manevi bağlara bağlıdır. Kur'an ve sünnette ilkesel çerçevesi çizilen salihlerle beraberlik olgusu, tasavvufî gelenekte mürşid-i kâmil rehberliği, rabîta ve ziyaret adabı gibi yöntemlerle kurumsallaşarak sistemli bir manevi gelişim mekanizmasına dönüştürülmüştür.

1. Kur'an Perspektifinde “Salih İnsan” Kavramı

Kur'an-ı Kerîm’de sâlih insan “iyi, hayırlı iş ve davranışta bulunan” ve “dinî ve ahlakî bakımdan iyi davranışlara sahip kimse” olmak üzere iki mânada kullanılmaktadır.¹ Salih kavramı bireylerin ve toplumların din ve dünyaları için hayırlı ve faydalı olan, ahlakî ve meslekî

¹ Bkz. Ankebût, 29/9.

ölçülere uygun mükemmellikte yapılan bütün işleri kapsar. Aynı zamanda bu işleri hakkını vererek liyakatle yapan, böylece hem dünyasını hem de ahiretini kurtarmış insanı ifade eder. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de başta peygamberler olmak üzere inancı, tutum ve davranışlarıyla örnek gösterilecek bir insanlık sergileyenler sâlihler arasında zikredilmiştir. Sâlih kelimesi erdemli insanları ifade etmektedir. Bundan dolayı dindarlığı ve güzel ahlâkıyla tanınan ilk müslüman nesiller “selef-i sâlihîn” şeklinde anılmış ve bazı kitap başlıklarına da yansımıştır.²

Salih kelimesinin anlam dairesi içinde bulunup onu tamamlayan önemli bir kavram da takvâdır. Nitekim takva “dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik” anlamına gelir. Aynı zamanda takva seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesini, yaratanına karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini ifade etmektedir. Böyle bir duygu ise insanı hayırlı işlere sevkeder. Takvalı insana da müttaki denmektedir. Bu açıdan bakıldığında salih insan aynı zamanda müttakidir. Çünkü müttakiler aynı zamanda salih amel işleyenlerdir. Kur'an'da müttakileri öven ve onların güzel akıbetlerinin bulunduğunu belirten ayetler bulunmaktadır.³

2. Kur'an ve Sünnet Perspektifinde Salih İnsanlarla Beraberlik

Önceki bölümümüzde salih insanı ayetlerden hareketle tanımladık. Bu bölümümüzde de salih insanlarla beraber olmanın gerekliliğiyle ilgili ayet ve hadisleri örnek göstereceğiz. Ayetleri örnek gösterirken Hak Dini Kur'an Dili ve Safvetü't-Tefâsîr tefsirlerinden ve İhyâu Ulûmid'd-Dîn adlı eserden yararlanacağız. Bu tefsirleri seçmemizin sebebi son dönem tefsirleri olmaları, bu eseri seçmemizin nedeni de eserin kapsam alanının geniş olmasıdır.

2.1. Ayetlerde salihlerle beraber olma

Tevbe suresi 119. Ayet: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ** (Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.)

Buradaki hitabın genelliği ve Kur'an'daki kullanımları dikkate alırsak bu kelimeye “özü sözü bir olan ve dürüst davranan kişiler” mânası verilmektedir. Kuşkusuz bu niteliği taşıyan örnek şahsiyetlerin başında peygamberler ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ona gönülden bağlanmış sahâbîleri gelmektedir.

“Doğrularla beraber olun” emrinin onlarla maddî bir beraberlik içinde olmaktan çok onlar gibi davranmayı hedeflediği açıktır. Buna göre takvânın sâdikûn kavramıyla birlikte kullanılmış olması, tam anlamıyla takvâyâ erişebilmenin ancak doğrulukla birlikte gerçekleşebileceğini gösterir.⁴

² Mustafa Çağrı, “Sâlih”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/31-32.

³ Bkz. d-Duhân 44/56; et-Tûr 52/18; el-İnsân 76/11; el-Bakara 2/194; et-Tevbe 9/36, 123; Âl-i İmrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7; Tâhâ 20/132; el-Kasas 28/83; Sâd 38/49; ez-Zuhuruf 43/35; Süleyman Uludağ, “Takvâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/484-486.

⁴ Kur'an Yolu, 2018, et-Tevbe 9/119.

Elmalılı M. Hamdi Yazır (rah.) (v. 1942) bu ayetteki doğruların ahitlerinde, hak dine olan bağlılıklarında; niyet, söz veya fiil olarak her işte doğru ve dürüst insanlar olduğunu belirtmekte ve onlarla yakınlık kurulması ve onlardan uzaklaşılması gerektiğini söylemektedir.⁵

İmam Sabuni (rah.) (v. 2021) bu ayetin tefsiri hakkında inananların bütün söz ve davranışlarında Allah'tan korkması gerektiğini ve dinde her türlü iş bakımından samimi ve ihlaslı kimselerle beraber olması gerektiğini belirtmiştir.⁶

Burdan anlaşılacağı üzere ayette geçen “sadıklar” kelimesi salih, müttaki insanlar anlamına gelmektedir. Aynı zamanda salih insan olmak için salih kimselerle birlikte olmanın önemine işaret edilmektedir.

2.1.2. Fatiha sûresi 7. Ayet: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da dalâlete sapmışların yoluna da değil! Âmin!)⁷

Elmalılı Hamdi Yazır (rah.) buradaki nimete ermiş grubun erenler olduğunu ifade etmektedir.⁸

İmam Sâbunî (rah.) buradaki istenilen yolun İslam dini ve Allah'a yakın olan kimselerin yolu olduğunu ifade etmektedir.⁹

2.1.3. Lokman Sûresi 15.ayet: وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهَا فِي الدُّنْيَا مَكْرُوفٌ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Sonunda dönüşünüz yalnız banadır. O zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.)¹⁰

2.1.4. Elmalılı (rah.) bu ayette geçen “bana yönelenlerin yolunu tut” bölümündeki yönelenlerin samimi, ihlaslı tek Allah'a inanan kimselerin olduğunu ifade etmiştir.¹¹

⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, sad. İsmail Karaçam vd. (PDF: İstanbul: Zehraveyn, ts.), 4/427.

⁶ Muhammed Ali Es-Sâbûnî, Tefsirlerin Özü Safvetü't-Tefâsîr, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (PDF: İstanbul: İz, 2003), 5/523.

⁷ el-Fâtiha 1/7

⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, ts.), 1/131.

⁹ Es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, 2003, 5/33.

¹⁰ Lokmân 31/15

¹¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, sad. İsmail Karaçam vd. (PDF: İstanbul: Zehraveyn, ts.), 6/272.

İmam Sâbûnî (rah.) bu ayette bahsedilen “bana gelenler” ifadesinde kastedilenlerin Allah’ı birleyerek, itaat ederek ve salih amel işleyerek O’na dönen kimseler olduğunu ifade etmiştir.¹²

2.1.5. Maide Sûresi 51.ayet: اٰیُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ (Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.)¹³

Elmalılı Hamdi Yazır (rah.) ayette geçen “Yahudi ve Hristiyanları veli edinmek”ten maksadın, onlarla gerçek bir dost gibi tam bir samimiyetle beraberlik kurulmaması gerektiğini belirtmiş, onları dost edinip veli edinenlerin zamanla onlara benzeyeceğini ifade etmiştir.¹⁴

İmam Sâbûnî (rah.)’e göre bu ayetteki Allah’ın yasak ettiği şey Yahudi ve Hristiyanlarla dost olmak ve onlarla aynı safta yer almaktır.¹⁵

Söz konusu ayetlerden insanın dost tanıyıp veli edindiği kişilere benzeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. O halde salih insanları veli edinmenin insanın Allah’ın rızasını kazanmasındaki önemli yollardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Bazı hadislerde salihlerle beraber olma

2.2.1. Ebû Hüreyre"den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin.”¹⁶

2.2.2. Ebû Mûsâ el-Eş’arî radiyallahu anh’dan rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kişi sevdiği ile beraberdir.”¹⁷

Bu hadis insanın sevdiği kişi ile dünyada ve ahirette beraber olacağından bahseder. İnsan sevdiği insanla arkadaşlık yapmaktadır. Nitekim arkadaş kelimesinin tanımına bakıldığında sevgi kavramının geçtiği görülmektedir.¹⁸ Sonuç olarak insan dünyada ve ahirette arkadaşıyla birlikte olacaktır.

¹² Es-Sâbûnî, Safvetü’t-Tefâsîr, 2003, 5/19.

¹³ el- Mâide 5/51.

¹⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, sad. İsmail Karaçam vd. (PDF: İstanbul: Zehraveyn, ts.), 3/266.

¹⁵ Muhammed Ali Es-Sâbûnî, Tefsirlerin Özü Safvetü’t-Tefâsîr, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (PDF: İstanbul: İz, 2003), 2/108.

¹⁶ Tirmizî, Zühd, 45; Ebû Dâvûd, Edeb, 16.

¹⁷ Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 50; Daavât 98.

¹⁸ Ömer Aytaç - Mehmet Tan, “Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29/1 (Ocak 2019), 345-359.

İmam Gazzali (rah.) insanın sevmediği kimseye yaklaşmadığını ve onunla ünsiyet peyda edemediğini yani arkadaşlık edemediğini ifade etmiştir.¹⁹

2.2.3. Yavrum! Âlim kimselerle berâber ol ve onların sohbetinden ayrılmamaya çalış! Zîrâ Allah Teâlâ, yağmurla toprağı canlandırdığı gibi, hikmet nûruyla da kalpleri canlandırır.”²⁰

Bu hadis alimlerle beraber olmanın öneminden bahsetmektedir. İlim de salih insan olmanın şartlarından. O halde salih insanlarla beraber olmak gerektiği açık bir şekilde ifade edilmektedir.

2.2.4. “İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sâhibi ya sana kokusundan ikrâm eder veya sen ondan satın alırsın.

Körük çekene gelince, o ya senin elbiseni yakar yahut da onun pis kokusu sana sirâyet eder.”²¹

Bu hadis arkadaşlığın insanı sadece davranışsal olarak değil, ruhsal bir hâl olarak da etkilediğini göstermektedir.

2.2.5. “Ölülerinizi sâlih insanların arasına defnediniz.”²²

Yaşayan salih insanların etkisinin mahiyetini zihinde canlandırmak açısından da bu hadis kaynak değerindedir.

2.2.6. –Ey Allâh’ın Rasûlü! (ihtiyacımı başkasından) isteyeyim mi?” diye sormuş, Efendimiz -aleyhissalâtu vesselâm- da: “–Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalırsan, hiç olmazsa sâlihlerden iste!” buyurmuşlardır.²³

Bu hadis bir ihtiyacın giderilmesinde salihlerin de bir isteme aracı olduğundan bahsetmektedir. İnsan doğası gereği hayatın farklı evrelerinde çeşitli sıkıntılarla ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Sıkıntıların izalesi ve manevi tatminin eldesi, insan doğasının temel bir arayışı olduğundan bu hadise göre salih çevrelerle kurulan bağlar birey için önemli bir manevi destek mekanizması oluşturabilmektedir.

¹⁹ Ebû Hâmid Muhammed el Gazzâlî, İhyâu Ulûmid’-d-Dîn Tercümesi, çev. Ahmed Serdaroğlu (PDF: İstanbul: Erkam, 2016), 3/507.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, Kitâbü’z-Zühd, hd. no: 551

²¹ Buhârî, Buyû, 38.

²² Deylemî, Müsned, I, 102.

²³ Ebû Dâvud, Zekât, 28; Nesâî, Zekât, 84

2.2.7. “İnsanlar arasında Allâh’ın zikrinin anahtarları vardır. İnsanlar onları gördüklerinde hemen Allâh’ı hatırlarlar.”²⁴

Bir gün Rasûlullah (s.a.v): “Dikkat edin! Size en hayırlınızı bildireyim mi?” diye sordu. Ashâb-ı kirâm: “–Evet bildiriniz ey Allah’ın Rasûlü!” dediler. Peygamber (s.a.v) Efendimiz: “–Sizin en hayırlılarınız, görüldükleri zaman Allah’ı hatırlatan kimselerdir!” buyurdu.²⁵ Başka bir gün as-hâb-ı ki-râm: “–Allah’ın velî kulları kimlerdir?” diye sorduklarında, Allah Rasûlü (s.a.v): “Onlar, yüzlerine bakıldığında Allah Teâlâ’yı hatırlatan kimselerdir!” buyurdu.²⁶

Bu üç hadise baktığımızda Allah’ın veli yani salih kullarının yüzlerine bakıldığında Allah Teala’yı hatırlatan kimseler olduğu ortaya çıkmaktadır. İkinci hadiste de bu kişilerin en hayırlılar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bireyin dünyevi sorunlarını çözmek adına tıp, hukuk ve eğitim gibi alanlarda en nitelikli uzmanlara başvurması mantıksal bir zorunluluktur. Bu durum uhrevi ve manevi alan için de geçerli iken insanın ebedi saadetine etki edecek süreçlerde ahlaki ve manevi açıdan en yetkin yani salih kimselerin rehberliğini ve dostluğunu araması gerekmektedir.

3. Bazı Alimlere Göre Salihlerle Beraberlik

Önceki bölümümüzde Kur’an ve sünnette salihlerle beraber olmanın gerekliliğini açıkladık. Bu bölümümüzde de günümüzde mihenk taşı kabul edilen bazı alimlerimizden sözler ve görüşler aktaracağız.

Hiz. Ali (r.a.) (v. 40/661): “Kendilerinden hayâ edilen kimseler ile düşüp kalkmak suretiyle amellerinizi ihyâ edin.”²⁷ İnsanın düşüp kalktığı kimseler arkadaşları ve ailesidir.

Câfer-i Sâdık (rah.)(v. 148/765): “Dört kimse ile arkadaşlık etme: Yalancı, ahmak, cimri ve korkak.”²⁸

Ünlü mutasavvıflardan Süfyân es-Sevrî(k.s.) (v. 161/778) “Bir kimsenin çok sayıda arkadaşı olması dinde zayıf oluşundandır. Çünkü bir adam dininde sağlam ve ciddi olursa ancak salih ve takva sahibi kimselerle arkadaşlık eder ki onlar da azdır.” Görülüyor ki insan arkadaşının yaşantısı üzeredir.

Lokman Hekim (a.s.) (oğluna): “Ulemâ sohbetine katıl ve onlara iyice sokul. Bahar yağmurları yeryüzünü yeşerttiği gibi onların meclislerindeki hikmet nurları da insanların kalbini canlandırır.”²⁹

İmam Gazzali (rah.) salihlerle beraber olmanın gerekliliğine İhya adlı eserinde Lokmân sûresi 15. ayette fâsık ile sohbetin menedildiğini ve insanın kötü insanları göre göre kendisinin

²⁴ Heysemî, X, 78.

²⁵ Ahmed, VI, 409; İbn-i Mâce, Zühd, 4; Beyhakî, Şuab, XIII, 445/10596.

²⁶ Heysemî, X, 78; İbn-i Mâ-ce, Zühd, 4.

²⁷ Gazzâlî, İhyâ, 3/532.

²⁸ Gazzâlî, İhyâ, 3/530.

²⁹ Gazzâlî, İhyâ, 3/533.

de kötüleştiğini ifade etmiştir ve arkadaş olacak kişilerde aranan vasıflar olarak akıllı, güzel ahlaklı olmak; fasık, bid'at sahibi ve dünyaya haris olmamak gibi özellikler saymaktadır.³⁰

Görülüyor ki insan fâsığın zıttı olan salihlerle arkadaşlık etmelidir. Fasık Allah'ın emirlerine itaat etmeyen kimse iken salih insan bu anlamın tam zıddı özelliğe sahiptir.

İbn Atâullah el-İskenderî (k.s.) (v.709/1309) şöyle demiştir: “Hali seni Allah’a yöneltmeyen ve sözü Hakk’a delâlet etmeyen kimse ile görüşüp arkadaşlık etme!”³¹ Bahsettiği arkadaşlığın da en güzel örneği salih insanlardır.

Görüşlerini aktardığımız alimlerin arkadaş seçiminde bahsetmiş oldukları özelliklerin hepsi salih bir insanda bulunması gerekmektedir.

Şeyh İbnü'l-Hâc el-Abderî el-Mâlikî (rah.) (v.731/1336)'e göre ise kişinin veli ve salih zatları ziyaret etmesi gerekir. Çünkü Allah Teala veli ve salih zatları görmeleri vesilesiyle kişilerin ölü kalplerini diriltir.³²

4. Atasözlerine Göre Salihlerle Beraber Olma

Geçmişten günümüze gelen bazı sözlerin tecrübi olduğu için bir geçerliliği olmaktadır. Atasözleri de bunlardandır. Bu bölümümüzde de bazı atasözlerinden örnekler vereceğiz.

4.1. “Arkadaşımı söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.”

Bu atasözünü açıklayacak bir olay nakledelim: Malik b. Dînar bir gün karga ile güvercinin bir arada uçtuğunu görünce şaşırarak: “Allah Allah bunların arasında hiçbir benzerlik yok. Böyle iken nasıl olur da bir arada uçabiliyorlar!” dedi. Biraz vakit geçtikten sonra ikisinin de topal olduğunu gördü ve şaşkınlığı gitti.³³ Görülüyor ki hayvanlar bile kendi cinsiyle uçarken insanlar da kendisine benzeyenle arkadaşlık yapmaktadır. Nitekim Halife Me'mun: “bir mecliste yüz münafık ve bir mü'min bulunsa o meclise sonradan gelen mü'min, mü'minin yanına; bir mecliste yüz mü'min ve bir münafık bulunsa oraya gelen münafık, münafığın yanına oturur.”³⁴ Görülüyor ki insan kendisine benzeyenle arkadaşlık eder veya kendisine benzetir. İnsan da salih insanlarla etkileşime girmesine imkan tanıdığı müddetçe kişi salih insan olma yolunda önemli bir adım atmış olmaktadır.

³⁰ Ebû Hâmid Muhammed el Gazzâlî, İhyâü Ulûmid'd-Dîn Tercümesi, çev. Ahmed Serdaroğlu (PDF: İstanbul: Erkam, 2016), 3/528-529.

³¹ İbn Atâullah el-İskenderî, Tasavvufî Hikmetler Hikem'ül Atâiyye el-Muhkem fi Şerhi'l Hikem, nşr. Kastamonulu Ballıklıazâde Ahmet Mahir, haz. Selahattin Hacıoğlu (PDF: İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009), 81.

³² el-Hüseynî, el-Minhâcû's-Senî, 236-237.

³³ Gazzâlî, İhyâ, 3/509.

³⁴ Gazzâlî, İhyâ, 3/537.

4.2. “Üzüm üzüme baka baka kararır.”

Bir düşüncesi, görüşü olmayan meyveler, bitkiler bile birbirine etkiliyorlarsa tavrı, hareketi, halleri olan insanlar birbirini pek tabii bir şekilde etkilemektedir. Bunu hem olumlu hem de olumsuz olarak düşünebiliriz.

4.3. “İt itle gezer.”

Bir hayvan kendisiyle aynı olan bir hayvanla geziyorsa insan da öyledir. Çünkü hayvanlar iradeleriyle değil sezgileriyle yaşarlar, hayvanların sezgileriyle kendilerine benzeyen ve aynı türden canlılarla geziyorsa insanlar da kendilerine benzeyenle gezmek durumundadırlar. Aslında buradan salihlerin salihlerle gezdikleri ortaya çıkmaktadır. O halde salih olmayan insanların salihlerle beraberliğini sağlamasının yolu onları rehber edinmesi veya onlarla manevi bir beraberlik yapmasından geçmektedir.

4.4. “Kör ile yatan şaşı kalkar.”

Görülüyor ki insan sadece konuşmayla ve hareketle etkilenen bir varlık değil aynı zamanda hallerden de etkilenen bir varlıktır. Çevresel faktörlerin karakter üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, bireyin salih kimselerle etkileşim içinde bulunması, bu kişilerin müspet hallerini içselleştirmesine ve neticede salih bir insan olmasına zemin hazırlamaktadır.

5. Nakşi Gelenekte Salihlerle Beraberlik

Önceki bölümlerde salihlerle beraber olmaktan bahsettik. Bu bölümümüzde de tasavvufta özellikle de Nakşibendilikte salihlerle beraber olmayla ilgili bazı görüşler aktaracağız.

5.1. Mürşidi Kâmil Kavramı

Seyrü sülûk bir mürşid-i kâmilin (şeyh) kontrolü ve terbiyesi altında gerçekleşir. Nitekim “mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır.”denmiştir. Bu söz herkesin bir mürşidi olmasını şart görmemekte; tasavvuf yolunun mürşidsiz yürünemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü tasavvuf bir kâl ilmi değil hâl ilmidir. Müridin yaşayacağı hallerin hepsini geçirmiş bir mürşidi kâmil rehberliğinde yol alınır.

Tasavvufta mürşid-i kâmilin mertebesi Allah’a davet konusunda peygamber vekilliliğinin en üstün makamıdır. Nitekim mürşid müridinin her bakımından Hz. Peygamber’e uymasını sağlar ve Allah’ı onlara sevdirebilir. Yine nefislerini terbiye yollarını öğretirken onları Allah’a sevdirmektedir. Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr³⁵ mürşidin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

³⁵ Tam adı Ebû Saîd Fazlullah b. Ebi’l-Hayr Ahmed b. Muhammed el- Meyhenî (v. 440/1049) olup aşıkane rubailerle tanınan Horasanlı mutasavvıftır.

“Örneklik vasfı bulunan, yol tecrübesi bulunan, edepli, cömert, tok gözlü, işaret ve davranışla öğüt verebildiği sürece söze başvurmayan, şiddete başvurmayan, emrettiği şeyi önce kendi yapan, yasakladıklarından önce kendisi sakınan, müridi bırakmayan kimsedir.” Mürşidi kamile intisap eden bir müridin seyrüsülükünü tamamlayıncaya kadar şeyhinin denetimi altında bulunması gerekir. Bu sebeple şeyhinden ayrılan müride “müridi mürted” denilmiştir. Ek olarak müridin mürşitten istifade etmesi için ona güvenmesi ve onu sevmesi gerekir.³⁶

Kâmil şeyhin tazim beklemeyen, irşad icazet sahibi, davet ve irşadında ihlaslı, derin bir basiret sahibi, nefisin güzelce terbiye etmiş gibi özelliklere sahip olması gerekir.³⁷

“Kâmil Şeyhin Alametleri: Onunla oturan kişi bir iman esintisi ve manevi bir heyecan hisseder. O sadece hayır söyler. Ondan istifade edebilmek için yakınında olmak gerekmez. Onların müridlerinde tevazu, takva ve ihlas gibi eserler görülür. Onlarla beraber olan samimi kardeşlik, isar, sıdk ve sevgi gibi üstün ahlakları hatırlar.”³⁸

Sonuç olarak mürşid-i kâmilin özelliklerine bakıldığında salih insanın özelliklerini taşıdığını görmekteyiz. Bireyin sosyal muhitini salih kimselerle şekillendirmesinin ahlaki gelişimdeki dönüştürücü rolü, tasavvufi boyutta kurumsallaşarak mürşid-i kâmil rehberliğinde disiplinli bir seyrüsülük sürecine dönüşmektedir. Bireysel karakter inşasında erdemli şahsiyetleri model almanın ötesine geçen bu dinamik, kâmil bir mürşidin nebevi varisliği altında, müridin nefsanî terbiyesini tamamlayarak salihler zümresine iltihak etmesini sağlayan en üst düzey manevî tekâmül mekanizmasını teşkil etmektedir. Neticede salih insalarla beraberliğin getirdiği ahlaki sireyet ve modelleme olgusu seyrüsülük disipliniinde mürşid-i kâmilin rehberliğiyle en uygun seviyesine ulaşır.

5.2. Manevi Beraberlik Olarak Rabıta

“Bağlamak” anlamına gelen “rabt” kökünden türeyen râbıta kavramı “iki şeyi birbirine bağlayan kablo, ip” anlamına gelir. İstilahta ise salikin mürşide gönlünü bağlaması, onun yüzünü ve ahlaki davranışlarını düşünmesidir. Râbıta yapılmasının amacı kalbi dünyevi arzu ve düşüncelerden temizlemek, mürşidin ruhaniyetinden feyiz almak ve gıyabında mürşidle beraber olmaktır. Râbıtanın yapılabilmesi için müridin şeyhini sevmesi gerekir. Çünkü seven kişi sevdiğine benzemek ister. Rabıta tasavvuf eğitiminin başında olanlar için gereklidir çünkü kalben Allah’a yönelebilecek dereceye erişen mürid için râbıta masiva olarak kabul edilir.³⁹ Aynı zamanda râbıta sadece Nakşibendilikte değil diğer tarikatlarda da vardır.

Râbıta bir ibadet olmayıp ibadete yönelten bir vesiledir. Bu yönüyle râbıtanın bid’at veya şirk olması kabul dahi edilemez. Râbıta kavramına bakıldığında aslında bir “düşünme faaliyeti” olduğunu anlıyoruz. Mürid de sevdiği mürşidini düşünerek ondan feyiz almak ve onunla gıyabında beraber olmak istemektedir. Bu da tabii olarak insanın sevdiği insanı

³⁶ Reşat Öngören, “Şeyh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/50-51.

³⁷ Şeyh Seyyid Abdülbâki el-Hüseynî, el-Minhâcü’s-Senî Âdâb-ı Şeyh Seyyid Abdülhakîm el-Hüseynî (PDF: İstanbul: Semerkand, 2022), 126.

³⁸ el-Hüseynî, el-Minhâcü’s-Senî, 128.

³⁹ Necdet Tosun, “Râbıta”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/378.

düşünmesi ve onunla beraber olmayı düşünmesiyle benzerdir. Bu haliyle herkesin bir râbitası vardır. Nitekim râbitayı kalbin bağlandığı şey açısından üç kısma ayrılmaktadır: tabii râbita, insanın ailesi, evladı, arkadaşlarına karşı duyduğu normal sevgi; bayağı râbita, dinen yasaklanan şeylere karşı duyulan sevgi iken ulvî râbita ise Allah'a, peygambere ve salih insanlara duyulan sevgidir.⁴⁰

Kişi hayran olduğu insanları taklit etmek ve ister istemez onlara benzemek ister. Benzemekten de öte özdeşleşmek ister. Râbita da özdeşleşme ameliyesinin dinin hayatında gereği gibi yaşanabilmesi için kullanılır ve kişileri hem madden hem de manen salihlerle sohbet ve beraberliğe sevk etmekten ibarettir.⁴¹

Râbita insan karakterinin başkalarının yaptıklarını farkına varmadan biçim kazanmasıdır. Çünkü insan sevdiklerini hiçbir önyargı olmaksızın kabul eder ve onunla özdeşleşmiş olur.⁴²

Râbita 6 ve 7.yüzyıllarda basit bir uygulama olarak çıkarken ilk zamanlarda şeyhe muhabbet, onun davranışlarını taklit etmek ve ondan feyiz almak olarak ifade edilmiştir. Zamanla bu şeyhin yüzünü, hareketlerini ve davranışlarını düşünmek olarak değişikliğe uğramıştır. Araştırmalara göre buna muhabbet râbitası denir ve bu uygulama sahabe döneminden itibaren tabii olarak meydana gelmiştir. Asrı saadetten uzaklaşmakla birlikte kalplerde bu sevgi azalmıştır ve tarikat ehli de bu duruma çözüm olarak râbitayı bir usûl olarak belirlemişlerdir.⁴³

Müridin gönlüne mürşidinin feyzi geçmesi için mürid, mürşidinin bir Allah dostu olduğu inancında olmalıdır. Mürid bu inancıyla birlikte ona gönül verdiğinde kâmil bir mürşidde Allah'tan aldığı hangi güzel huylar varsa müride geçmeye başlar. Bu geçişin de en sağlam yolu râbitadır. Mürid râbita ettiği müddetçe ona feyz ve mürşidin kalbindeki nur kendisine akseder. Burada mürşid Allah'ın tecellilerini müridlerine aktaran bir vesile konumdadır.⁴⁴

Râbitanın asıl amacı müridin her an Allah'ın huzurunda olduğu bilincini kazandırmaktır. Ancak Allah müşahhas bir varlık olmadığı için her an bu bilinci kazanmak zordur. O yüzden de bu bilinci kazandırmak için önce mürşide, sonra Hz. Peygamber'e ardından da Allah'a kalbini rabt edecek şekilde bir usul belirlenmiştir. Bir diğer amacı ise insanın gönlünü gereksiz düşüncelerden ve alakalardan kurtarmaktır. Çünkü muhabbet kemale ulaştığında seven ile sevilen özdeşleşmiş olur.⁴⁵

Râbitanın aslı muhabbet olup Allah'a ulaştıran her şeyin sevilmesidir. Bu muhabbetle birlikte insan Allah'ın sevdiği kullara benzemeye çalışmaktadır. Buradaki asıl muhabbetin

⁴⁰ Adamah Asatillaev, "Ubeydullah Ahrâr'ın Râbita Hakkındaki Görüşleri", Manas Din Bilimleri Dergisi (MDBD) 2/1 (2023), 17.

⁴¹ Rifat Okudan, "İnsani Bir İnsiyak Olarak Rabita", İsam Araştırma Merkezi, (2003), 201.

⁴² Okudan, "İnsani Bir İnsiyak Olarak Rabita", 207.

⁴³ Asatillaev, "Ubeydullah Ahrâr'ın Râbita Hakkındaki Görüşleri", 17.

⁴⁴ Asatillaev, "Ubeydullah Ahrâr'ın Râbita Hakkındaki Görüşleri", 18.

⁴⁵ Asatillaev, "Ubeydullah Ahrâr'ın Râbita Hakkındaki Görüşleri", 20-21.

muhabatı Allah'tır, mürşide olan muhabbet ise geçici bir unsur ve vesiledir. Mürşid râbîta vesilesiyle müridi Allah'ın iradesine teslim olmaya hazırlar.⁴⁶

Râbîtanın şeyhin ahlakı ile ahlaklanmak, feyzin devamını sağlamak, şeytandan korunmaya destek sağlamak, ihlası tamamlamak, vesveseleri kesmek, günahlardan sakınmak gibi faydaları vardır.⁴⁷

Mutasavvıflar, salih kimselerle kurulan fiziki beraberliğin süreklilik arz edemeyeceği gerçeğinden hareketle, bu manevi etkileşimin kesintisiz sürdürülebilmesi adına 'rabîta' mekanizmasını geliştirmişlerdir. Zira bireyin sosyal bir varlık olarak iş hayatı ve gündelik zorunluluklar içerisinde çevresini her an seçme imkânına sahip olamaması, fiziki ayrılık dönemlerinde de ahlaki ve manevi sirayeti koruyacak zihni ve kalbi bir bağın (rabîtanın) varlığını yöntemsal bir zorunluluk haline getirmiştir.

5.3. Günümüz Nakşibendiliğinde Maddi Beraberlik Olarak Mürşit Ziyareti

Nakşibendilik tarikatı Bahâeddin Nakşibend(k.s.) (v.791/1389)'ya nispet edilir. Ancak daha öncesinde Hâcegan olarak isimlendirilmiştir. Zamanla Ahrariyye, Müceddidiyye ve Halidiyye olmak üzere kollara ayrılmıştır. Halidiyye kolu günümüzde -özellikle Türkiye'-de nakşibendiliğin en yaygın koludur.

Günümüzde Nakşibendilik'te özellikle Halidiyye kolunun bazı şubelerinde mürid sayısının fazla olması sebebiyle mürşid ziyareti önemli görülmektedir. Çünkü ilk dönemde mürid sayısı az olduğundan neredeyse mürşidle birlikte aynı dergâhta kalınırdı. Günümüzde ise mürid sayısının fazla olması mürşidle bu kadar yakın olmayı pek muhtemel görmemektedir. Nitekim râbîtanın da müridin mürşid ziyaretine gidemediğinde manen birlikteliğin kopmaması amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Halidilik'te mürşid içine kapanık ve toplumdan uzak olmayıp insanlarla yakın ilişki içerisinde insanların dertleriyle dertlenen, sıkıntılarına çözüm arayan kimsedir. Nitekim müridin mürşidin huzurunda ne yapması gerektiğine dair edep kitapları yazılmıştır.⁴⁸

Salihleri ve mürşidi kamilleri ziyaret etmedeki edeplerden bazıları şunlardır: niyeti halis olmalı, tam bir temizlik halinde olmalı, yoldaki sıkıntıları nimet saymalı ve mürşidden özel bir ilgi beklememelidir.⁴⁹

Salihler ve mürşid ziyaretin faydalarına gelecek olursak imanın kuvvetlenmesi, ahlakın güzelleştirilmesi, günahlardan kaçınmak, sevap kazanmak, gafletten kurtulmak gibi şeyler sıralanabilir.⁵⁰

⁴⁶ Asatillaev, "Ubeydullah Ahrâr'ın Râbîta Hakkındaki Görüşleri", 21-23.

⁴⁷ el-Hüseynî, el-Minhâcû's-Senî, 250-254.

⁴⁸ Mahmud Erkaya, "Tasavvufî Eğitimde Mürşid - Mürid İlişkileri (Hâlidîyye Örneği)", e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR) 9/2 (30 Kasım 2017), 854.

⁴⁹ el-Hüseynî, el-Minhâcû's-Senî, 238-240.

⁵⁰ el-Hüseynî, el-Minhâcû's-Senî, 240.

Sonuç

Kur'an'a, hadislere, atasözlerine ve bazı alimlerin sözlerine bakıldığında salih insanlarla beraber olmanın önemi anlaşılmaktadır.

Kur'an'da ve sünnette salih insanların özelliklerine bakıldığında mürşidi kamilin özellikleriyle uygunluk arz ettiği görülmektedir. Tasavvuftaki seyrü sülûkün yapılması için bir mürşidi kamilin gerekliliği önem arz etmektedir. Dolayısıyla mürşidi kamille yapılan seyrü sülûk aynı zamanda salihlerle yapılan beraberliğe benzemektedir. Mutasavvıflar bu beraberliği kuvvetlendirmek için rabita, mürşid-i kâmil ziyareti gibi bazı ritüelleri müridlerine tavsiye etmişlerdir. Nitekim tasavvufun amaçlarından biri de salih insan olmaktır. Salih insan olmak için de kişinin salihlerle veya mürşid-i kamillerle beraberlik yapması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Asatillaev, Adamah. “Ubeydullah Ahrâr’ın Râbita Hakkındaki Görüşleri”. Manas Din Bilimleri Dergisi (MDBD) 2/1 (2023), 14-26.
- Aytaç, Ömer - Tan, Mehmet. “Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29/1 (Ocak 2019), 345-359.
- Çağrı, Mustafa. “Sâlih”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Erkaya, Mahmud. “Tasavvufî Eğitimde Mürşid - Mürid İlişkileri (Hâlidîyye Örneği)”. e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR) 9/2 (30 Kasım 2017), 839-861. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.320503>
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed el. İhyâü Ulûmid’-d-Dîn Tercümesi. çev. Ahmed Serdaroğlu. 8 Cilt. PDF: İstanbul: Erkam, 2016.
- Hüseynî, Şeyh Seyyid Abdülbâki el-. el-Minhâcû’s-Senî Âdâb-ı Şeyh Seyyid Abdülhakîm el-Hüseynî. PDF: İstanbul: Semerkand, 3. Basım, 2022.
- İkenderî, İbn Atâullah el-. Tasavvufî Hikmetler Hikem’ül Atâiyye el-Muhkem fî Şerhi’l Hikem. nşr. Kastamonulu Ballıklızâde Ahmet Mahir. haz. Selahattin Hacıoğlu. PDF: İstanbul: Kurtuba Kitap, 1. Basım, 2009.
- Okudan, Rifat. “İnsani Bir İnsiyak Olarak Rabita”. İsam Araştırma Merkezi, 201-2018. https://doi.org/https://isamveri.org/pdfdrg/D02193/2003_IV_10/2003_IV_10_OKUDANR.pdf
- Öngören, Reşat. “Şeyh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/50-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tosun, Necdet. “Râbita”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 34/378-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Uludağ, Süleyman. “Takvâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kur’ân Yolu, 2018. <https://kuran.diyaret.gov.tr>